

Andrzej Porębski
<http://orcid.org/0000-0003-3115-8735>
Uniwersytet Jagielloński w Krakowie
andrzej.porebski@uj.edu.pl
DOI: 10.35765/pk.2023.410202.15

Prawa kulturowe w konstytucjach kantonalnych oraz konstytucji związkowej Konfederacji Szwajcarskiej

STRESZCZENIE

Celem tego artykułu jest skonfrontowanie elementów praw kulturowych zawartych w konstytucji Konfederacji Szwajcarskiej oraz w konstytucjach 26 kantonów tworzących to państwo, z kodyfikacją praw kulturowych zebranych w tzw. Deklaracji Fryburskiej z 2007 r. Chociaż niektóre prawa kulturowe znajdują się we wspomnianych konstytucjach, to raczej w formie fragmentarycznej i rozproszonej. Z drugiej strony poziom realizacji praw kulturowych w Szwajcarii jest bardzo wysoki. Uwrażliwienie na różnorodność, szacunek dla odmienności, ponoszenie trudu kształtowania swojej tożsamości czy poznawania innych kultur – to wartości, które dojrzewają długo i nie da się ich zadekretować.

SŁOWA KLUCZE: prawa kulturowe, Konfederacja Szwajcarska, kantony

ABSTRACT

Cultural Rights in the Cantonal and Federal Constitutions of the Swiss Confederation

This article aims to confront the elements of cultural rights contained in the constitution of the Swiss Confederation and in the constitutions of the 26 cantons that make up this state, with the codification of cultural rights collected in the so-called Fribourg Declaration of 2007. Although some cultural rights are found in the above-mentioned constitutions, it is rather in a fragmentary and dispersed form. On the other hand, the level of realization of cultural rights in Switzerland is very high. Thus, sensitivity to diversity, respect for otherness, and the effort of shaping one's identity or getting to know other cultures are values that mature over long periods and cannot be decreed.

KEYWORDS: cultural rights, Swiss Confederation, cantons

1. Prawa człowieka a prawa kulturowe

Idea praw człowieka, której początki sięgają być może tysięcy lat wstecz, zaczęła przyjmować formę norm prawnych stosunkowo niedawno, bo dopiero po II wojnie światowej. Ogólnie proces ten nazywany jest pozytywizacją idei praw człowieka. Doprowadził on do powstania wielu różnych koncepcji praw człowieka. Jak zauważa Krzysztof Przybyszewski:

Powstało wiele różnych interpretacji praw człowieka, a także wiele nowych, konkretnych praw człowieka w danej kulturze. Rodzi to pytanie o zasadność podejmowanych interwencji – zwłaszcza w kontekście występujących różnic kulturowych w różnych zakątkach świata, które zasadniczo wpływają na postrzeganie, rozumienie i interpretowanie praw człowieka (Przybyszewski, 2010, s. 12).

Prawa człowieka są określane jako prawa naturalne, wrodzone, niezbywalne i nienaruszalne. Przysługują one każdemu człowiekowi jako człowiekowi, czyli ze względu na samo bycie człowiekiem (w odróżnieniu od praw cywilnych, które przysługują jednostkom jako członkom społeczności).

Prawa człowieka zostały skonkretyzowane w różnych dokumentach o charakterze prawnomiędzynarodowym, w wymiarze (a) globalnym: Powszechnej Deklaracji Praw Człowieka (1948), Międzynarodowym Pakcie Praw Gospodarczych, Społecznych i Kulturalnych (1966), Międzynarodowym Pakcie Praw Obywatelskich i Politycznych (1966), oraz (b) regionalnym: Europejskiej Karcie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności (1953), Amerykańskiej Konwencji Praw Człowieka (1969), Afrykańskiej Karcie Praw Człowieka i Ludów (1981) czy Karcie Praw Podstawowych Unii Europejskiej (2000).

Powszechnie mówi się o trzech generacjach (ew. rodzinach) praw człowieka.

Generacja pierwsza zasadza się na najbardziej podstawowych, egzystencjalnych prawach człowieka, takich jak prawo do życia, prawo do wolności i prawo do własności. Ich konkretyzację stanowią dwie grupy praw: prawa obywatelskie (np. zakaz dyskryminacji, tortur, prawo do prywatności, do małżeństwa i rodziny, do wolności sumienia i wyznania) oraz polityczne (np. prawo do wolności opinii i jej wyrażania, do poszukiwania, otrzymywania i rozpowszechniania informacji, do udziału w zgromadzeniach, do zakładania stowarzyszeń, do uczestniczenia w życiu publicznym kraju) (Przybyszewski, 2010).

Generacja druga obejmuje z kolei prawa ekonomiczne, społeczne i kulturalne. Są one podstawą rozwoju fizycznego i duchowego jednostki

oraz gwarantują jej bezpieczeństwo socjalne. Składają się na nie: prawo do pracy i wynagrodzenia, prawo do zrzeszania się w związkach zawodowych, do ochrony zdrowia, prawo do edukacji itp.

Od końca lat 70. XX w., w związku z procesami dekolonizacji i wywołanymi przez nie zmianami statusu społeczności tubylczych w tzw. Trzecim Świecie, pojawiła się trzecia generacja praw człowieka. Tworzą ją prawa kolektywne i solidarnościowe, takie jak np. prawo do samostanowienia, prawo do zachowania tożsamości etnicznej, prawo do pokoju i rozwoju, prawo do demokracji i równości wszystkich ludów i narodów, prawo do pomocy humanitarnej, prawo do zdrowego środowiska naturalnego i własnych zasobów oraz bogactw naturalnych czy prawo dostępu do wspólnego kulturowego dziedzictwa ludzkości. Prawa kulturowe uważane są za integralną część praw człowieka (zob. art. 5 Powszechnej Deklaracji UNESCO o Różnorodności Kulturowej; art. 1 Fryburskiej Deklaracji Praw Kulturowych; Kania, 2014, s. 66–85).

Konkretyzacja praw kulturowych zawarta została w kilku ważnych dokumentach międzynarodowych: Powszechnej Deklaracji UNESCO o Różnorodności Kulturowej (2001), Konwencji UNESCO w sprawie Ochrony Niematerialnego Dziedzictwa Kulturowego (2003), Konwencji UNESCO w sprawie Ochrony i Promowania Różnorodności Form Ekspresji Kultury (2005) oraz ONZ Deklaracji Praw Ludów Tubylczych (2007) (Kania, 2014, s. 77–83).

Jedną z najnowszych prób skonkretyzowania katalogu praw kulturowych stanowi tzw. Fryburska Deklaracja Praw Kulturowych z 2007 r. (Cultural Rights. Fribourg Declaration, 2007). Ten właśnie dokument będzie podstawowym punktem odniesienia dla analiz określonych w tytule prezentowanego tutaj tekstu.

Zanim jednak zaprezentowane zostaną główne wątki Fryburskiej Deklaracji Praw Kulturowych, warto przedstawić niektóre krytyczne linie dyskusji toczonej odnośnie do praw człowieka w ogóle, a praw kulturowych w szczególności.

Jak twierdzi Ryszard Legutko:

Prawa człowieka zaczynają być odrębną filozofią. Usunięto z filozofii politycznej metafizykę, religię, tradycję, kulturę, bo wszystkie one zostały uznane za relatywne i konwencjonalne. W rezultacie podstawowym datum politycznym jest jednostka, która mieszka w próżni metafizycznej i kulturowej, ale posiada – nie wiadomo dlaczego – ogromną liczbę uprawnień do różnych rzeczy. (...) Jest to jedna z najdziwniejszych koncepcji w całej historii filozofii politycznej (Przybyszewski, 2010, s. 12–13, za: Legutko, 1993).

Został więc tutaj wskazany bardzo istotny problem dotyczący praw człowieka: czy prawa te przysługują każdemu człowiekowi niezależnie od sytuacji historycznej czy kontekstu kulturowego, a więc jakiejś abstrakcyjnej jednostce mieszkającej w owej „próżni metafizycznej i kulturowej”? A przecież każdy konkretny, żyjący człowiek jest w sposób konieczny związany z takim czy innym kontekstem czasowym i społecznym.

Prawa kulturowe, które na pierwszy rzut oka mogą się wydawać czymś bezsprzecznie słusznym, także generują poważne zapytania w odniesieniu do ładu społecznego. Skoro bowiem prawa te mają przysługiwać już nie tylko jednostkom, ale całym zbiorowościom stanowiącym części większych społecznych całości, to w sposób nieunikniony pojawia się kwestia zwornika owej całości. Fundamentalne pytanie, jakie rodzi się pod adresem praw kulturowych, to pytanie o jednolity ład normatywny, odnoszący się do wszystkich jednostek,

bez względu na ich przynależność do grupy współnależącej do tego samego państwa, jak inne grupy. Wniosek zasadniczy (...): różnicowanie obywateli ze względu na przynależność do grup nie może prowadzić do różnicowania obywateli-jednostek w ich funkcji uzasadniania norm powszechnie obowiązujących, obowiązujących więc wszystkie jednostki w taki sam sposób, bez względu na ich ewentualną przynależność do grup (Szlachta, 2016, s. 13).

Na to, jak poważne jest pytanie o istnienie norm powszechnie obowiązujących, wskazuje – obok przywołanej przed chwilą uwagi R. Legutki oraz B. Szlachty – wypowiedź Josepha Ratzingera, czyli późniejszego papieża Benedykta XVI. W styczniu 2004 r. w Bawarskiej Akademii Katolickiej, podczas dyskusji toczony z Jürgenem Habermasem, Ratzinger zwrócił uwagę na to, że

w procesie obcowania i przenikania się kultur niszczone są w dużym stopniu etyczne pewniki, które dotychczas były drogowskazami. Pytanie, cóż właściwie jest dobre, i dlaczego, nawet ze szkodą dla samego siebie, należałoby to czynić – to zasadnicze pytanie pozostaje w dużej mierze bez odpowiedzi (Ratzinger, 2004).

Innymi słowy, mają prawa kulturowe dwojakie oblicze. Z jednej strony stanowią element wsparcia kultur grup mniejszościowych, ale z drugiej generują zagrożenie dla stabilności ładu społecznego szerszych społeczności, pozbawiając je wartości i norm decydujących o ich tożsamości. W tej sytuacji badanie praw kulturowych jest jak najbardziej uzasadnione.

2. Fryburska Deklaracja Praw Kulturowych

Zbiór praw kulturowych określany jako Fryburska Deklaracja Praw Kulturowych (dalej: Deklaracja) został proklamowany 7 maja 2007 r. na Uniwersytecie we Fryburgu, a następnego dnia w Pałacu Narodów w Genewie. Dokument powstał w Obserwatorium Różnorodności i Praw Kulturowych, którego kierownictwo związane jest z Interdyscyplinarnym Instytutem Etyki i Praw Człowieka na Uniwersytecie we Fryburgu (Szwajcaria). Autorzy tekstu Deklaracji reprezentują następujące placówki naukowe i instytucje: Arabski Instytut Praw Człowieka (Uniwersytet w Tunisie), Collège de France (Paryż), OIDEL Genewa, Radę Europy, UNESCO, Uniwersytet w Abomey Calavi (Kotonu, Benin), Uniwersytet Amsterdamski, Uniwersytet Fryburski, Uniwersytet Genewski, Uniwersytet Nouakchott (Mauretania), Uniwersytet Paryski, Uniwersytet Paryż II oraz Uniwersytet Roberta Schumana (Strasburg).

Ambicją autorów Deklaracji Fryburskiej było zebranie w jednym miejscu tych praw człowieka, które dotyczą kultury, a które dotychczas były rozproszone w różnych kodeksach praw cywilnych, politycznych, gospodarczych i społecznych.

Deklaracja składa się z preambuły oraz 12 artykułów. Syntetycznie rzecz ujmując, następujące prawa kulturowe przysługują każdej jednostce osobno lub we wspólnocie z innymi jednostkami:

1. Prawo do wyboru tożsamości kulturowej oraz do bycia respektowanym w wielości form wyrazu tej tożsamości (art. 3a).
2. Prawo do poznawania kultury własnej i do respektu w stosunku do tej kultury, jak też prawo do poznawania innych kultur, składających się na wspólne dziedzictwo ludzkości (art. 3b).
3. Prawo do utożsamiania się z jedną lub wieloma wspólnotami kulturowymi, również ponad granicami państwowymi; w tym także zakaz zmuszania kogokolwiek do takiego utożsamiania się (art. 4).
4. Prawo do wolnego dostępu oraz wolnego współuczestnictwa w życiu kulturalnym, w tym także prawo do wyrażania się prywatnie i publicznie w wybranym przez siebie języku, prawo do uczestniczenia w swoich praktykach kulturalnych, prawo do rozwijania i propagowania wiedzy, do ekspresji kulturalnej, jak też do prowadzenia badań w tym zakresie i do uczestnictwa w twórczości kulturalnej (art. 5).
5. Prawo do wychowania i edukacji, które przyczyniają się do wolnego i pełnego rozwoju tożsamości, w tym np. prawo do uczenia się i bycia nauczonym we własnym lub innych językach, prawo do zdobywania wiedzy o kulturze swojej i innych, prawo rodziców do zapewnienia swoim dzieciom wychowania moralnego i religijnego

w zgodzie z ich własnymi przekonaniem, prawo do zakładania, prowadzenia i wykorzystywania instytucji edukacyjnych innych niż państwowe (art. 6).

6. Prawo do wolnej i pluralistycznej informacji, która przyczynia się do pełnego rozwoju tożsamości kulturowej (art. 7).
7. Prawo do uczestniczenia w rozwoju kulturalnym wspólnot, do których się należy, oraz w rozwijaniu współpracy kulturalnej (art. 8).

Jak można zauważyć, prawa kulturowe dotyczą w istocie czterech obszarów: posiadania i wyrażania tożsamości kulturowej; informacji o kulturach; wychowania i edukacji w ramach swojej kultury oraz uczestnictwa w rozwoju wspólnoty kulturowej.

Wskazane w punktach 1–7 prawa kulturowe składają się na klucz kategoryzacyjny, przy pomocy którego przeanalizowane zostaną konstytucje wszystkich 26 kantonów Konfederacji Szwajcarskiej, jak również konstytucja związkowa tego państwa.

Należy podkreślić, że sama Deklaracja Fryburska jest znacznie młodsza niż poddawane tutaj analizie konstytucje. Istotą prowadzonego tutaj badania nie jest zatem diagnozowanie wpływu Deklaracji na władze ustawodawcze poszczególnych kantonów, gdyż taki wpływ dotychczas nie zaistniał, choć nie można go wykluczyć w przyszłości. Jest natomiast celem badania zweryfikowanie hipotezy mówiącej o tym, że w Deklaracji Fryburskiej widoczne są wcześniejsze ustanowienia mające na celu ochronę kultur lokalnych oraz jednostek utożsamiających się z tymi kulturami. W tak zakreślonym planie badawczym Szwajcaria wydaje się obszarem badania jak najbardziej odpowiednim, a to z uwagi na fakt wyraźnej troski, jaką są w tym kraju otaczane składowe kultury narodowe. Wystarczy wskazać, że pod koniec XX w. licząca ok. 50 tys. członków społeczność retoromańska (wobec liczącej prawie 9 milionów ludności kraju) uzyskała konstytucyjne uznanie swego języka jako czwartego języka urzędowego całej Konfederacji. Ten bezprecedensowy sukces został opisany przez Halinę Florkowską-Frančić (Florkowska-Frančić, 2004). Nic więc dziwnego, że Szwajcaria zasłużyła sobie na miano ikony europejskiej wielokulturowości. Trudno wskazać drugi taki kraj, w którym od kilku wieków pokojowo współżyją ze sobą cztery grupy językowe. Jest to możliwe dzięki mozolnemu wypracowywaniu i instytucjonalizowaniu przez całe wieki takich zasad społecznej koegzystencji, które przedkładają poszukiwanie konsensusu nad pokonanie oponenta.

3. Prawa kulturowe w konstytucjach kantonalnych oraz w konstytucji związkowej Konfederacji Szwajcarskiej

Współczesna struktura Konfederacji Szwajcarskiej kształtowała się przez ponad pięć wieków. Pierwszy związek wolnych kantonów powstał w 1291 r., a w jego skład weszły: Uri, Schwyz i Unterwalden. Ostatnie poszerzenie Konfederacji o kolejne kantony dokonało się w 1815 r. Każdy z 26 kantonów współtworzących dzisiaj państwo szwajcarskie posiada swoją konstytucję kantonalną, analogicznie jak całe państwo – konstytucję związkową (federalną). Z oczywistych względów tworzenie konstytucji kantonalnych przebiegało różnymi drogami i dokonywało się w różnym czasie. Na dodatek każda z tych konstytucji, podobnie zresztą jak konstytucja związkowa, ulega co jakiś czas mniej lub bardziej głębokim nowelizacjom.

Za podstawę prezentowanej tutaj analizy przyjęto aktualne wersje konstytucji kantonalnych Konfederacji Szwajcarskiej, opublikowanych na oficjalnej internetowej stronie rządowej tego kraju (www.admin.ch). Śledzenie zmian, jakie w minionych latach wprowadzane były do każdej konstytucji kantonalnej, umożliwiłoby rekonstrukcję dynamicznego procesu uwzględniania w tych konstytucjach problematyki praw kulturowych. Jest to bardzo interesujące, ale też nader obszerne wyzwanie badawcze i – niestety – wykracza ono daleko poza ramy niniejszego opracowania.

Kolejność prezentowanych tutaj konstytucji kantonalnych oparta została na kryterium historycznym. Kantony pojawiają się w takim porządku, w jakim stawały się członkami Konfederacji.

Podczas przywoływania danych zaczerpniętych z konstytucji kantonalnych uwzględniona została data ich ostatniej nowelizacji i wskazany adres internetowy, pod którym znajduje się dana konstytucja.

1. Uri: 21 IX 2021 (https://www.fedlex.admin.ch/eli/cc/1985/2_621_625_589_fga/de)

W konstytucji kantonu Uri pojęcie kultury pojawia się tylko jeden raz, w art. 42, który dotyczy pielęgnowania kultury. Ustawodawca stwierdza tam, że „kanton i gminy pielęgnują ojczyzną kulturę oraz wspierają dążenia oraz działania artystyczne i kulturalne”.

2. Schwyz: 22 III 2019 (https://www.fedlex.admin.ch/eli/cc/2012/1262_fga/de)

Kwestii kultury poświęcone zostały dwa paragrafy konstytucji tego kantonu: § 7, który stwierdza, iż „różne grupy społeczne, wspólnoty religijne, światopoglądowe i kulturalne (...) mają spotykać się z szacunkiem i respektem”; oraz § 17: „Kanton chroni i wspiera kulturę w jej różnorodności”.

3. Nidwalden: 2 III 2011 (https://www.fedlex.admin.ch/eli/cc/1965/3_619_631_619_fga/de)

Konstytucja kantonu Nidwalden poświęca sprawom kultury tylko jeden artykuł – nr 23: „Kanton wspiera twórczość naukową i artystyczną jak również działania na polu kultury ludowej. Może on utrzymywać lub wspierać instytucje, które realizują istotne zadania w dziedzinie kultury”.

4. Obwalden: 7 IX 2018 (https://www.fedlex.admin.ch/eli/cc/1968/2_53_49_53_fga/de)

W konstytucji kantonu Obwalden temat kultury nie pojawia się ani razu. Poświęcono jej osobną ustawę („Ustawa o wspieraniu życia kulturalnego”, przyjęta w styczniu 2021 r.), jednak niniejsze opracowanie, w którym brane są pod uwagę tylko konstytucje, nie uwzględnia tego rodzaju dokumentu.

5. Lucerna: 3 III 2016 (https://www.fedlex.admin.ch/eli/cc/2008/359_fga/de)

W konstytucji tego kantonu, w §11 ust. i/ stwierdza się jedynie, że kultura jest jednym z zadań stojących przed kantonem i gminami.

6. Zurych: 27 II 2005 (<https://www.fedlex.admin.ch/eli/fga/2005/807/de>)

Konstytucja kantonu Zurych poświęca kulturze cztery artykuły. W art. 7 stwierdza się, że „kanton i gminy tworzą założenia sprzyjające dialogowi pomiędzy kulturami, światopoglądami i religiami”. Art. 8 mówi o tym, że „kanton i gminy tworzą ramy korzystne dla innowacji gospodarczych, kulturalnych, społecznych i ekologicznych”. Z kolei art. 103 zobowiązuje kanton i gminy do troski o utrzymanie wartościowych krajobrazów, pejzaży, zespołów budynków i pojedynczych budowli, jak też pomników natury i dóbr kulturalnych, zaś art. 120 głosi, iż kanton i gminy wspierają kulturę i sztukę.

7. Glarus: 22 IX 2022 (https://www.fedlex.admin.ch/eli/cc/1989/3_730_706_654_fga/de)

Konstytucja kantonu Glarus traktuje kwestie kultury bardzo ogólnie, poświęcając jej tylko trzy artykuły. Art. 1 stanowi, że „kanton popiera życie kulturalne, w szczególności sztukę i naukę”, art. 10 gwarantuje wolność kultury i sztuki, zaś art. 40 zapewnia o wsparciu ze strony kantonu i gmin dla twórczości kulturalnej, artystycznej i naukowej.

Szerzej sprawy kultury potraktowane zostały w specjalnej ustawie z 1972 r. o wspieraniu kultury, jednak tego rodzaju dokument wykracza poza ramy niniejszego opracowania.

8. Zug: 22 III 2019 (https://www.fedlex.admin.ch/eli/cc/1894/2_278_126_278_fga/de)

W konstytucji kantonu Zug kultura nie pojawia się ani razu.

9. Berno: 22 IX 2022 https://fedlex.data.admin.ch/filestore/fedlex.data.admin.ch/eli/cc/1994/1_401_401_361_fga/20220922/de/pdf-a/fedlex-data-admin-ch-eli-cc-1994-1_401_401_361_fga-20220922-de-pdf-a.pdf

Ustawodawca kantonu Berno poświęcił kulturze dwa artykuły. W art. 48 stwierdza się, że kanton i gminy ułatwiają dostęp do kultury, wspierają twórczość oraz wymianę kulturalną, mając na względzie potrzeby wszystkich części społeczeństwa oraz kulturowe zróżnicowanie kantonu. Natomiast w art. 5 potwierdzony zostaje szczególny status Jury Berneńskiej (czyli regionu francuskojęzycznego w przeważająco niemieckojęzycznym Bernie), który to status ma umożliwić tamtejszej ludności ochronę swojej tożsamości, zachowanie charakterystycznych cech językowych i kulturalnych oraz aktywny udział w polityce kantonalnej.

10. Fryburg: 22 III 2019 https://www.fedlex.admin.ch/eli/cc/2004/2129_cc/de

Już w preambule do konstytucji kantonu Fryburg wyrażona została wola przeżywania różnorodności kulturowej we wzajemnym zrozumieniu. Trzy dalsze artykuły konkretyzują ten zamiar. W art. 3 wśród celów działania kantonu wymieniono zachowanie spójności z respektem dla różnorodności kulturowej. Art. 73 zobowiązuje kanton i gminy do wspierania świadomości, jeśli chodzi o dobra natury i kulturę, w szczególności poprzez kształcenie, badania i informację. Zaś art. 79 wśród zadań kantonu i gmin wymienia wspieranie życia kulturalnego w jego różnorodności, jak również twórczość artystyczną, a także wspieranie współpracy i wymiany kulturalnej zarówno pomiędzy regionami kantonu, jak i poza jego obszarem.

11. Solura: 3 III 2016, (https://www.fedlex.admin.ch/eli/cc/1987/2_642_626_526_fga/de)

Preambuła do konstytucji Solury wzywa do utrzymania różnorodności kulturalnej i regionalnej kantonu. Kwestii kultury dotyczy pięć różnych artykułów. W art. 2 kanton został określony jako pośrednik pomiędzy wspólnotami kulturowymi Szwajcarii. Art. 10 gwarantuje nienaruszalność wolności wyznania i sumienia. Art. 11 z kolei gwarantuje jednostkom wolność kształtowania swojej opinii, jak również pozyskiwania i rozpowszechniania informacji. I wreszcie art. 22 i 102 stwierdzają prawo do kształcenia się oraz prawo do uczestniczenia w życiu kulturalnym, a także zobowiązują władze kantonalne i gminne do wspierania aktywności

twórczej i do ułatwiania uczestnictwa w życiu kulturalnym, jak też do ochrony i zachowywania dóbr kultury.

12. Bazylea-Miasto: 23 III 2005 (<https://www.fedlex.admin.ch/eli/fga/2006/615/de>)

Paragraf 15 konstytucji kantonalnej wymienia wśród zadań kantonu m.in. wspieranie różnorodności kulturalnej, integrację i równouprawnienie ludności. Z kolei paragraf 18 wśród zadań wypełnianych przez przedszkola, szkoły i inne instytucje opiekuńcze wymienia także pośredniczenie między kulturami. I wreszcie § 35 zobowiązuje kanton do wspierania twórczości artystycznej, pośrednictwa kulturalnego i kulturalnej wymiany.

13. Bazylea-Okręg: 16 IX 2019 (https://www.fedlex.admin.ch/eli/cc/1985/2_1157_1173_1041_fga/de)

Konstytucja tego kantonu stwierdza jedynie prawo obywateli do kształcenia zgodnie ze swoimi zdolnościami i upodobaniami oraz do uczestniczenia w życiu kulturalnym (§ 17 ust. 1a).

14. Szaфуza: 2 III 2011 https://fedlex.data.admin.ch/filestore/fedlex.data.admin.ch/eli/cc/2003/1135_fga/20110302/de/pdf-a/fedlex-data-admin-ch-eli-cc-2003-1135_fga-20110302-de-pdf-a.pdf

Art. 22 konstytucji wskazuje na współodpowiedzialność kantonu i gmin m.in. odnośnie do wspierania społecznej, kulturalnej i politycznej integracji dzieci i młodzieży, zaś art. 91 zleca kantonowi i gminom: (a) wspieranie twórczości artystycznej i pielęgnowanie obyczajów; (b) utrzymywanie i wspieranie dóbr kultury oraz zabytków; (c) ułatwianie dostępu do życia kulturalnego; (d) wspieranie relacji kulturalnych między różnymi grupami etnicznymi, kantonami i zagranicą; (e) wspieranie instytucji kulturalnych.

15. Appenzell Ausserrhoden: 1 VI 2015 (https://ar.clex.ch/app/de/texts_of_law/111.1)

Konstytucja kantonu napomyka w dwóch miejscach o kwestiach kultury. W art. 30 mowa jest o zobowiązaniu kantonu do zabezpieczenia środków na utrzymywanie i pielęgnowanie dóbr kultury, zaś w art. 49 stwierdza się, że kanton i gminy mają wspierać kulturę.

16. Appenzell Innerhoden: 22 IX 2022 (https://www.fedlex.admin.ch/eli/cc/1872/3_842_832_842_fga/de)

W konstytucji kantonalnej nie ma mowy o kwestiach kultury. Natomiast jest temu poświęcona odrębna ustawa o kulturze (*Kulturgesetz*) z 2006 r., wykraczająca wszakże poza ramy niniejszego opracowania.

17. Sankt Gallen: 8 VI 2010 (https://www.fedlex.admin.ch/eli/cc/2002/258_fga/de)

Określając cele działania władz kantonalnych, konstytucja stwierdza w art. 11, że należy do nich tworzenie i rozwijanie wartości kulturowych, ochrona oraz przekaz dziedzictwa kulturalnego, a także upowszechnianie współczesnej twórczości artystycznej.

18. Gryzonia: 14 IX 2003 (<https://www.fedlex.admin.ch/eli/fga/2004/232/de>)

Sprawom kultury poświęcony jest art. 90 konstytucji, który stanowi, że kanton i gminy mają wspierać twórczość artystyczną, kulturalną i naukową oraz wymianę kulturalną, z uwzględnieniem różnorodności językowej.

19. Argowia: 21 IX 2021 ([https://www.fedlex.admin.ch/eli/cc/1981/2249_24\(9_253_fga/de](https://www.fedlex.admin.ch/eli/cc/1981/2249_24(9_253_fga/de))

Konstytucja stwierdza jedynie, że kanton ma wspierać twórczość kulturalną (§ 36).

20. Turgowia: 17 IX 2020 (https://www.fedlex.admin.ch/eli/cc/1989/3873_833_773_fga/de)

Konstytucja w paragrafie 75 stanowi, iż kanton i gminy wspierają twórczość kulturalną oraz utrzymanie dóbr kultury.

21. Tessyn: 22 IX 2022 (https://fedlex.data.admin.ch/filestore/fedlex.data.admin.ch/eli/cc/1998/1_5494_4818_4364_fga/20220922/de/pdf-a/fedlex-data-admin-ch-eli-cc-1998-1_5494_4818_4364_fga-20220922-de-pdf-a.pdf)

W preambule do konstytucji znajduje się zapis mówiący o tym, że misją kantonu jest reprezentowanie kultury włoskiej w Konfederacji Szwajcarskiej. W art. 4 stwierdza się natomiast lakonicznie, że kanton wspiera kulturę.

22. Vaud: 11 III 2020 (https://fedlex.data.admin.ch/filestore/fedlex.data.admin.ch/eli/cc/2003/1136_fga/20200311/de/pdf-a/fedlex-data-admin-ch-eli-cc-2003-1136_fga-20200311-de-pdf-a.pdf)

Do konstytucyjnych zadań kantonu należy zabezpieczenie, ochrona, wzbogacanie i promowanie dziedzictwa kulturalnego (art. 52). Kanton i gminy mają animować i wspierać życie kulturalne oraz twórczość artystyczną, a także prowadzić taką politykę kulturalną, która ułatwi dostęp do kultury i uczestnictwo w niej (art. 53).

23. Valais: 22 III 2020 (https://www.fedlex.admin.ch/eli/cc/1907/5_611_1_1_fga/de)

Obowiązująca aktualnie konstytucja kantonalna nic nie wspomina o kulturze. Dobiegają natomiast końca prace nad nowelizacją konstytucji. Wśród proponowanych zapisów jest kilka odnoszących się do kultury, w tym m.in. ma być gwarantowana wolność sztuki, badań naukowych, prawo do uczestniczenia w życiu kulturalnym (art. 34), zaś kanton i gminy mają wspierać życie kulturalne, twórczość artystyczną, kształcenie, wymianę kulturalną i dostęp do kultury (art. 182).

24. Neuchatel: 22 IX 2022 (https://www.fedlex.admin.ch/eli/cc/2001/523_fga/de)

W preambule do konstytucji wspomina się o respekcie dla różnorodności kultur, zaś w art. 5 wśród zadań kantonu i gmin wymienione zostało wspieranie kultury i sztuki.

25. Genewa: 21 IX 2021 (https://fedlex.data.admin.ch/filestore/fedlex.data.admin.ch/eli/cc/2013/1846_fga/20210921/de/pdf-a/fedlex-data-admin-ch-eli-cc-2013-1846_fga-20210921-de-pdf-a-1.pdf)

Kwestie kultury pojawiają się tylko przy okazji regulacji kształcenia. W art. 193 mowa jest o tym, że szkolnictwo publiczne ma promować wartości humanistyczne i kulturę naukową, zaś w art. 196 stwierdza się, że szkolnictwo wyższe ma się przyczyniać do rozwoju m.in. życia kulturalnego.

26. Jura: 12 VI 2017 (https://fedlex.data.admin.ch/filestore/fedlex.data.admin.ch/eli/cc/1977/2_264_259_261_fga/20170612/de/pdf-a/fedlex-data-admin-ch-eli-cc-1977-2_264_259_261_fga-20170612-de-pdf-a-1.pdf)

Kanton i gminy są zobowiązane do popierania kultury w dziedzinie twórczej, w badaniach i upowszechnianiu. W szczególności winny one aktywnie troszczyć się o utrzymanie, wzbogacanie i opiekę nad zwyczajowym dziedzictwem Jury, przede wszystkim nad dialektem, a także opiekować się językiem francuskim (art. 42).

27. Konfederacja Szwajcarska: 13 II 2022 (<https://fedlex.data.admin.ch/filestore/fedlex.data.admin.ch/eli/cc/1999/404/20140518/de/pdf-a/fedlex-data-admin-ch-eli-cc-1999-404-20140518-de-pdf-a.pdf>)

Konstytucja poświęca kulturze znacznie więcej miejsca niż jej kantonalne odpowiedniki. W art. 2 stwierdza się, że Konfederacja Szwajcarska wspiera m.in. kulturową różnorodność kraju. Art. 41, ust. g stanowi, iż federacja i kantony mają wspierać dzieci i młodzież w ich rozwoju, tak aby

mogły się stawać samodzielnymi i społecznie odpowiedzialnymi osobami, a także pomagać im w ich społecznej, kulturowej i politycznej integracji. Samej kulturze poświęcony jest art. 69, który rozpoczyna się od stwierdzenia, że w sprawach kultury kompetentne są kantony. Federacja winna jednak wspierać takie działania w obszarze kultury, które związane są z interesem ogólnokrajowym, a także sztukę i muzykę, szczególnie na polu kształcenia. Federacja winna przy tym brać pod uwagę kulturową różnorodność kraju.

W kolejnym artykule (art. 70) określone zostały cztery języki urzędowe Federacji (niemiecki, francuski, włoski i retoromański) oraz wskazane zadania państwa i kantonów – wspieranie porozumienia i wymiany pomiędzy wspólnotami językowymi, wspieranie kantonów wielojęzycznych w wypełnianiu ich szczególnych zadań oraz wspieranie środków, jakimi dysponują kantony Gryzonia (jedyne kanton trójjęzyczny) i Tessyn (jedyne kanton włoskojęzyczny) w celu utrzymania i wspomagania języka retoromańskiego i włoskiego. Wreszcie art. 93 nakłada na federację obowiązek opracowania prawa dotyczącego środków społecznego przekazu, jako że wnoszą one istotny wkład w kształcenie i rozwój kultury, w wolne kształtowanie opinii. Gwarantowana jest niezależność radia i telewizji oraz ich autonomia w kształtowaniu programu.

Warto dodać, że aktualnie obowiązująca konstytucja federalna została gruntownie znowelizowana w 1996 r. i przyjęta przez naród i kantony w referendum trzy lata później. Wskazane powyżej zapisy dotyczące kultury stanowią istotne *novum* tej ustawy zasadniczej. Jak podkreślali komentatorzy (zob. np. Coray, 2004), ogólny wydźwięk artykułów dotyczących kultury i języka wskazuje na odhodzenie od postrzegania Szwajcarii jako bytu wyłącznie politycznego, a umacnianie się opcji „etnolingwistycznej”, w której kładzie się nacisk na więź kulturową. Nie bez znaczenia jest też fakt, że artykuł mówiący o czterech językach urzędowych Konfederacji znajduje się na samym początku konstytucji, wśród sześciu artykułów Tytułu 1, określających wszak fundamenty trwania narodu i państwa. To wszystko pozwala wnioskować, że zmiany w ustawie zasadniczej Konfederacji są zbieżne z filozofią praw kulturowych.

4. Konstytucje kantonalne i konstytucja związkowa Konfederacji Szwajcarskiej a Fryburska Deklaracja Praw Kulturowych

Szczegółowa analiza konstytucji kantonalnych oraz konstytucji związkowej Konfederacji Szwajcarskiej pod kątem obecności w nich wątków praw kulturowych pozwala na sformułowanie kilku wniosków.

4.1. Większość konstytucji kantonalnych zawiera zapisy dotyczące kultury. Wiele z tych zapisów ma bezpośrednio lub pośrednio charakter praw przysługujących obywatelom w dziedzinie kultury.

4.2. Obszerność zapisów dotyczących kultury jest bardzo zróżnicowana. Niektóre konstytucje jedynie wzmiankują o obowiązku wspierania kultury przez władze kantonalne (Nidwalden, Lucerna, Argowia, Turgowia, Tessyn, Neuchâtel), ale są też takie, które w ogóle nie poświęcają miejsca sprawie kultury (Obwalden, Zug, Appenzell Innerrhoden, Valais, Genewa). Należy však dodać, że w kantonie Valais zbliżają się do końca prace nad nowelizacją konstytucji, zaś wśród proponowanych zmian kultura zajmuje poczesne miejsce (zob. *Verfassungsentwurf nach der zweiten Lesung*, 2022). Jeśli społeczność tego kantonu poprze w referendum nową wersję, Valais znajdzie się wśród tych nielicznych kantonów szwajcarskich, które wprowadziły do ustawy zasadniczej szerokie spektrum praw kulturowych.

4.3. Najczęściej spotykaną formułą uwzględniania praw kulturowych jest stwierdzenie, że kanton i gminy mają wspierać (ewentualnie chronić lub pielęgnować) kulturę. Tego typu zapis znalazł się w konstytucji kantonu Uri, Schwyzu, Zurychu, Glarusu, Berna, Fryburga, Solury, Bazylei-Miasta, Szafuzy, Appenzell Ausserrhoden, Sankt Gallen, Gryzonii, Argowii, Turgowii, Tessynu, Vaud, Neuchâtel, Jury oraz konstytucji związkowej.

4.4. Dostyc często konstytucje kantonalne nakazują respekt i szacunek dla zróżnicowania kulturowego bądź różnorodności kulturowej (konstytucje kantonów: Schwyz, Berno, Fryburg, Solura, Gryzonia, Neuchâtel, a także konstytucja związkowa). Łatwo wskazać na zbieżność tego rodzaju sformułowań z prawami kulturowymi zawartymi chociażby w art. 3 Deklaracji Fryburskiej.

4.5. Równie często jak do respektu i szacunku dla zróżnicowania kulturowego konstytucje kantonalne nakładają do realizowania wymiany kulturalnej oraz współpracy w dziedzinie kultury (konstytucje kantonów: Zurych, Berno, Fryburg, Bazylea-Miasto, Szafuza, Gryzonia, projekt konstytucji kantonu Valais oraz konstytucja związkowa). Deklaracja Fryburska mówi o tym wprost w art. 8.

4.6. Poczesne miejsce wśród konstytucyjnych uregulowań dotyczących kultury zajmuje poparcie dla twórczości artystycznej, gwarantowanie dostępu do kultury i wspieranie uczestnictwa w działalności kulturalnej. Temat ten pojawił się w konstytucjach kantonów: Uri, Nidwalden, Berno, Glarus, Solura, Bazylea-Miasto, Bazylea-Okręg, Szafuza, Sankt Gallen i Vaud, a także w projekcie nowelizacji konstytucji kantonu Valais. Te wątki są wyraźnie widoczne w art. 4 Deklaracji.

4.7. W konstytucjach co najmniej trzech kantonów mowa jest o gwarancji wolności, gdy chodzi o uczestnictwo w kulturze, ekspresję twórczą

oraz pozyskiwanie i upowszechnianie informacji (Glarus, Fryburg, Solura i Valais – w projekcie nowelizacji konstytucji). Deklaracja Fryburska kładzie nacisk na kwestię wolności w art. 5, 6 i 7.

4.8. Czterokrotnie pojawia się w konstytucjach sformułowanie o prawie do kształcenia (np. jako drodze wspierania świadomości kulturalnej). Chodzi tu o takie kantony jak Fryburg, Solura i Bazylea-Okręg oraz o konstytucję związkową. Deklaracja Fryburska poświęca prawo do kształcenia większość swojego art. 6.

4.9. Jeden raz, w konstytucji kantonu Bern, pojawia się zapis o ochronie tożsamości jednostki, na co zwraca się uwagę w art. 3a Deklaracji.

Reasumując, niemal wszystkie wątki zawarte we Fryburskiej Deklaracji Praw Kulturowych można odnaleźć w konstytucjach kantonalnych oraz konstytucji związkowej Konfederacji Szwajcarskiej. Wprawdzie są tam one obecne fragmentarycznie i w formach rozproszonych bądź niepełnych, ale – jak pokazuje praktyka – poziom realizacji praw kulturowych w tym państwie jest bardzo wysoki. Ten stan rzeczy może prowadzić do końcowej konkluzji, że samo tylko formułowanie coraz to nowych zbiorów praw kulturowych nie musi wcale prowadzić do ich urzeczywistnienia. Uwrażliwienie na różnorodność, szacunek dla odmienności, gotowość do ponoszenia trudu w celu kształtowania swojej tożsamości czy poznawania innych kultur – to wartości, które dojrzewają długo i nie da się ich zadekretować.

BIBLIOGRAFIA

- Coray, R. (2004). Minderheitenschutz und Beziehungspflege: die zweite revision des Sprachenartikels (1985–1996). W: J. Widmer, R. Coray, D. Acklin Muji i E. Godel, *Die Schweizer Sprachenvielfalt im öffentlichen Diskurs. Eine sozialhistorische Analyse der Transformation der Sprachenordnung von 1848 bis 2000*. Berne: Peter Lang SA, Editions scientifiques européennes.
- Cultural Rights. Fribourg Declaration* (2007). Pozyskano z: <http://hrlibrary.umn.edu/instr ee/Fribourg%20Declaration.pdf> (dostęp: 01.09.2022).
- Florkowska-Frančić, H. (2004). Trudny sukces małej grupy: perspektywa historyczna i stan obecny. *Przegląd Polonijny*, z. 4(114), 21–34.
- Kania, M. (2014). Prawa człowieka i prawa kulturowe. Zarys problematyki. W: K. Derwich i M. Kania (red.), *Prawa człowieka w Ameryce Łacińskiej. Teoria i praktyka*. Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego.
- Legutko, R. (1993). Słowa, które nami rządzą. Rozmowa Marcina Mellerera z prof. Ryszardem Legutką. *Rzeczpospolita*, 4–5 IX.

- Powszechna Deklaracja UNESCO o Różnorodności Kulturowej. Pozyskano z: https://www.unesco.pl/fileadmin/user_upload/pdf/Powszechna_Dekl_o_roznorodnosc.pdf (dostęp: 30.10.2022).
- Przybyszewski, K. (2010). Prawa człowieka w kontekstach kulturowych. W: *Pisma filozoficzne*, t. CXVI. Poznań: Wydawnictwo Naukowe Wydziału Filozoficznego, Uniwersytet im. Adama Mickiewicza.
- Ratzinger J. (2004). Pozyskano z: http://www.kath-akademie-bayern.de/tl_files/Kath_Akademie_Bayern/Veroeffentlichungen/zur_debatte/pdf/2004/2004_01_habermas.pdf (dostęp: 10.08.2022).
- Sutter, A. (2001). *Ausgleich statt Anerkennung. Zur Begründung von Sonderrechten für Angehörige kultureller Minderheiten*. Pozyskano z: <https://www.humanrights.ch/de/menschenrechte-themen/minderheitenrechte/begriffe/minderheitenrechte-ethnisierung-identitaetspolitik> (dostęp: 28.10.2022).
- Szlachta, B. (2016). Problem of cultural rights. *Politeja*, nr 44, 7–16.
- Verfassungsentwurf nach der zweiten Lesung (2022). Canton du Valais. Pozyskano z: https://www.vs.ch/documents/3914032/17030238/VERFASSUNGSRAT_Entwurf+nach+2.+Lesung+%28Oktober+2022%29.pdf/d1f47c8a-8714-ae61-99a7-8fe08e88a519?t=1666943473601&v=1.0 (dostęp: 07.11.2022)

Andrzej Porębski – dr hab., socjolog; jego zainteresowania koncentrują się wokół problematyki narodu, mniejszości etnicznych, wielokulturowości współczesnych społeczeństw europejskich, a zwłaszcza Szwajcarii, oraz metodologii badań społecznych. Od czasu studiów związany jest z Uniwersytetem Jagiellońskim w Krakowie.